

Игнатије Мидић*

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд
Институт за систематско богословље

Хришћанска онтологија садржана у Символу вере

Abstract: У раду се представља систематско богословско разматрање онтологије садржане у Символу вере. Полазећи од питања Божјег постојања и Његовог односа према створеном свету, истиче се суштинска разлика између библијског и философског појма бића. Док класична метафизика схвата биће као нужност и непроменљивост, библијско откривење открива Божје биће као личносно, слободно и релационо. Стварање тако не произилази из нужности, већ из љубави, чиме се свету дарује његово онтолошко утемељење у божанској слободи. У том оквиру, човек као икона Божја позван је да постоји не као аутономно, већ као заједничарско биће у односу са Богом као Светом Тројицом. Рад даље развија христолошку димензију онтологије, показујући да се пуноћа бића открива у личности оваплоћеног Сина Божјег, кроз кога твар бива позвано на учешће и обожење. Онтологија тако добија евхаристијски карактер: постојање се схвата као однос, дар и заједница. Рад упућује да се хришћанска теологија, посматрана из перспективе Символа вере, мора разумети као онтологија заједнице, заснована на Христу као онтолошком начелу новог стварања и есхатолошком испуњењу бића.

Key words: Символ вере, онтологија, тријадологија, христологија, ктисиологија, Свети Максим Исповедник.

Ове године обележавамо 1700 година од Првог васељенског сабора (325). Овај сабор епископа, њих 318, састао се у Никеји пре свега поводом Аријевог јереси, иако су и друге теме биле на дневном реду као што је, конкретно, одређивање датума празновања Пасхе и др. Оно што нас занима и чиме ћемо се бавити у овом раду у вези са овим сабором јесте пре свега хришћанско схватање постојања, тј. онтологија садржана у исповедању вере, односно у Символу вере, кога су дефинисали Свети оци Првог васељенског сабора, а коначно формулисали оци Другог васељенског сабора у Цариграду (381). Свети оци су саставили Символ вере у Никеји, пре свега у циљу побијања Аријевог погрешног учења о Господу Исусу Христу,

* ignatije@bfspc.bg.ac.rs

одређујући да је Христос Бог, а не, како је Арије тврдио, Божје створење. Међутим, како ће касније бити показано у раду, ово исповедање је од суштинског значаја за богословље отаца и то не само у вези са учењем о Сину Божјем, већ и за учење отаца Цркве како о постојању Бога који је Света Тројица, тако и о постојању света. Речју, Символ вере је постао основа свим оцима Цркве за дефинисање хришћанске онтологије, што ћемо, и настојати да покажемо у овом кратком раду. У чему је суштина хришћанске онтологије, садржане у Никео-цариградском Символу вере?

Увод

Пре него што почнемо са анализом учења Светих отаца о онтологији, тј. о постојању Божјем, а затим и о постојању творевине израженом у Символу вере, потребно је нагласити на самом почетку да је онтологија суштинска тема, не само хришћанских отаца и учитеља, већ и философа и мислиоца пре хришћанства, а и после, зато што је то наука о бићу, о постојању.¹ У свету који се стално мења и пролази, још су стари Јелини постављали питање шта је то што не пролази, тј. шта је то истина бића. На ово питање постојали су различити одговори: једни су говорили да су то идеје (Платон), када се ради о људима да су то људске душе које су вечне, други су опет говорили да је то природа, а неки опет да је то врста (Аристотел), итд. Свима њима једно је било заједничко. Оно што чини истину бића то је општа и безлична *суштина* која је вечна, док су конкретна бића која извиру из ње и у њу се враћају, сама по себи пролазна и смртна а самим тим и неистинита, лажна.² Марко, Јанко, Јелена су као конкретни људи пролазни, смртни, док је људска природа или врста, односно идеја човека, вечна. Савремено философско учење о постојању или понавља старојелинску онтологију, или пак говори о нихилизму (Ниче), тј. да ће све завршити у ништавилу.³ И у једном и у другом случају, конкретна бића су, као и људи као конкретне личности, осуђена су на пропаст. У чему се састоји хришћанско учење о постојању, тј. хришћанска онтологија садржана у Символу вере и шта је то што њу разликује у односу на старојелинско, као и на савремено схватање бића, постојања?

¹ О томе је, блажене успомене, митрополит пергамски Јован (Зизијулас) писао детаљно у Zizioulas, 2024.

² Уп. изванредну студију митрополита о овоме у Зизијулас, 1998.

³ О овоме смо писали раније у Мидић, 2017а. Уп. нарочито: „Захтевање слободе за личност као индивиду да би она била апсолутно слободна и срећна, неминовно води у негацију Бога као другог, а у крајњој инстанци и у негацију самог себе, тј. у ништавилу.” Исто, стр. 24.

Хришћанско учење о постојању Божјем

Основ за учење о постојању сваког бића је за хришћане постојање Божје. Символ вере почиње исповедањем вере у Једнога Бога Оца (ἐν ᾧ Θεὸν Πατέρα). Један Бог у кога верују хришћани је Отац, једна конкретна личност, а не безлична (божанска) природа како су веровали стари Јелини.⁴ Божанска суштина не постоји гола, мимо начина постојања, тј. личности Оца.⁵ Ово нам је откривено делимично у Старом Завету, а потпуно је то открио Господ Христос који је Бога називао Оцем, док је себе називао Сином Божјим, а таквим су га исповедали и Свети оци. Један Бог, дакле, је Отац, конкретна личност, конкретно биће.⁶ Међутим, Бог Отац постоји, и то као конкретна личност, у односу (σχέσις), тј. у заједници са Сином. Јер, само име Отац за Бога је име које указује на однос са Другим, тј. указује на однос са Сином. Јер ако нема Сина, коме је Отац? Тада нема ни Оца. Ово учење су разрадили касније кападокијски оци Цркве, посебно Свети Василије Велики, и дефинисали су личност као биће заједнице.⁷ Једна личност никад не постоји сама, без постојања друге личности и заједнице с њом. Једна личност једнака је ниједној личности. Ако је Бог Отац као личност вечни Отац, онда то значи да је и Син вечан, односно да је и Син Бог. Само постојање Бога Оца неизоставно укључује и постојање Сина и заједницу с Њим.

⁴ Митрополит управо овај коперникански обрт отаца назива револуционарним покретом. Уп. речи: „Он [теолошки дискурс кападокијских отаца] садржи корениту преоријентацију класичног грчког хуманизма, појам о човеку и поглед на постојање за који се античка мисао показала немоћном, упркос својим многим достигнућима у философији”. Зизијулас, 2011, стр. 165. Ову мисао понавља и у другом делу: Zizioulas, 1985, стр. 36.

⁵ Види Свети Василије Велики, *Epistola XXXVIII — Gregorio fratri de discrimine essentiae et hypostasis* 2 (Migne, 1857, стр. 325). Такође и Свети Максим Исповедник, *Ambiguorum liber* 42, (Migne, 1865, стр. 1341).

⁶ Свети Василије Велики, *Homilia contra Sabellianos, et Arium, et Anomoeos*, 3: „Εἷς Θεός, ὅτι καὶ Πατήρ” (Бог је један, зато што је Отац [један]). Migne, 1857, стр. 605. Свети Григорије Назијанзин, *Oratio XLII — Supremum vale*, 15: „Ἐνωσις δέ, ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ, καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἑξῆς: οὐχ ὡς συναλείφεσθαι, ἀλλ’ ὡς ἔχουσιν, μὴτε χρόνου διείργοντος, μὴτε θελήματος, μὴτε δυνάμεως” („Јединство је, пак — Отац из Којег су Други и према Којем поредак тече, без сливања, већ сапредивајући са Њим, и не раздељујући се међу содом ни временом, ни хтењем, ни силом.”). Moersch, Gallay, 1990, стр. 82. Свети Григорије Ниски, *Adversus Graecos*, „Ἐν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον τοῦ Πατέρος, ἐξ οὗ ὁ Υἱὸς γεννᾶται, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. Διὸ καὶ κυρίως τὸν ἕνα αἰτίον ὄντα τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν, ἕνα θεὸν φαμέν ἑπεί καὶ συνυπάρχει αὐτοῖς” („Једна је и иста личност Оца из којег се рађа Син и исходи Свети Дух. Зато ми смело називамо један узрок (тј. Оца) и оно што је из узрока једним Богом у сопственом смислу”). Migne 1863, стр. 180.

⁷ Види Свети Григорије Ниски, *Contra Eunomium I* (Migne, 1863, стр. 337 = Jaeger, 1960, стр. 71). Такође види, Zizioulas, 1985. У овом делу митрополита пергамског, поставка да је Биће заједница је суштинска.

Међутим, Бог Отац је тај који рађа Сина и на основу овога је Отац. Рађање Сина подразумева да је Син из суштине Оца.⁸ Јер рађање управо на то указује: да је онај који је рођен исте суштине са оним који га рађа. Отуда су оци Првог васељенског сабора инсистирали на томе да је Христос Син Божји рођен, а не створен. Свет је створен, док је Син Божји рођен од Бога Оца. Ово рађање Сина је наравно вечно рађање. Исти је случај и са Светим Духом. И Он је из суштине Оца и Бог Отац је и Духу Светом Отац, као и Сину. Разлика у постојању Светог Духа у односу на Сина је: сте та што се Син рађа, а Дух исходи. И један и други су из суштине Оца и вечно постоје и бића су заједнице и то заједнице са Оцем као и међу собом. Личности Свете Тројице су једносуштне и све оно што се односи на суштину им је заједничко, али су истовремено и различите. Разлика између личности Свете Тројице и њихова непоновљивост извире из заједнице једне личности са другом.

Ово рађање Сина и исхођење Духа од Бога Оца као једне конкретне личности истовремено указује на то да је Отац као личност узрок постојања Бога који је заједница личности: Оца и Сина и Светог Духа. Не постоји Бог мимо Оца, тј. Отац је узрок постојања и саме суштине Божје. Будући да божанска суштина никад не постоји гола, безлична, већ само у личности Оца и Сина и Светог Духа, личност, а не суштина Оца, јесте та која је носилац постојања. Бог Отац је као конкретна личност, дакле, узрок, начело постојања Свете Тројице.

Поставка да је Бог Отац, а не божанска суштина, узрок постојања Сина и Духа, Сина рађањем, а Духа исхођењем, има за последицу то да Бог Отац као личност слободно рађа Сина и исходи Светога Духа. А ова чињеница пак указује на то да Бог постоји слободно, а не по нужности. Јер, ако Отац слободно рађа Сина и исходи Духа и у заједници с њима и сâм постоји, то значи да Бог хоће и постоји, односно постојање Свете Тројице је слободно. За разлику од старогрчке онтологије која се темељи на безличној суштини која нема ни почетак ни крај, тј. која је вечна и из које произлазе конкретна бића и зато је постојање нужно, хришћанска онтологија се темељи на слободи. Наравно, та слобода се изражава као вечна заједница Оца са Сином и Духом, тј. као љубав, што значи да је Бог Љубав — слободна заједница личности. Божја слобода се не изражава као „да” и „не” у односу на Сина и Духа, какав је случај са слободом створених бића,⁹ о чему ћемо касније говорити, већ увек као „да”, као љубав. Јер коме ће Бог рећи „не”, када све постоји као израз Његове слободе, воље. Бог

⁸ Један од највећих измена који је Други васељенски сабор унео у Символ вере јесте промена „из суштине Оца” у „од Оца”. Како напомиње митрополит пергамски, „ова промена, у време када су се водиле борбе око речи, није могла бити случајна. Она представља јасан израз кападокијског залагања за наглашавање чињеница да је личност Оца, а не божанска суштина/природа извор и узрок Тројице”. Зизијулас, 2011, стр. 172.

⁹ Уп. Зизијулас, 2016, стр. 9–16.

Отац слободно, из љубави рађа Сина и исходи Духа. Љубав је у Богу онтолошког, а не психолошког, односно етичког карактера. Не постоји прво Бог Отац сâм као индивидуа, па накнадно љуби Сина и Духа, већ љубећи Сина и Духа и Отац постоји. Божја слобода, која се изражава као љубав једне личности према другој, представља основ постојања Божјег. Ово је врло важно нагласити јер, кад будемо говорили о постојању створених бића, видећемо да слобода има кључну улогу и у нашем постојању. После свега што смо рекли о постојању Божјем, поставља се питање: шта дива са библијском вером у Једнога Бога? Да ли новозаветно учење о Богу као Светој Тројици уводи многобоштво и тиме негира старозаветну веру у Једнога Бога?

Библијско исповедање вере у Бога као конкретне личности, тј. да је Један Бог Отац, аутоматски укључује множину, исповедање вере у Свету Тројицу. Јер, као што смо нагласили, Бог Отац никад не постоји сâм, без Сина и Духа. У Једном Богу каквог исповеда како Стари, тако и Нови Завет, једнина, једност не искључује множину. Један Бог Отац као конкретна личност неизоставно подразумева постојање Свете Тројице. Отуда се у Старом Завету често среће то да се Бог обраћа изабраном народу користећи за себе често и једину и множину. Конкретно, „Рече Бог: хајде да створимо [множина] човека [...] и створи [једнина] Бог човека.” (καὶ εἶπεν ὁ Θεός: ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ’ εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ’ ὁμοίωσιν [...] καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον).¹⁰ Да је Бог Један, али не и индивидуа, самац, већ је Један Бог Света Тројица, потврдио је Нови Завет кроз оваплоћење Сина Исуса Христа кога су Свети оци, као што смо видели исповедали као Бога, и силазак Светог Духа као треће дожанске личности. Истовремено, Бог Отац као једини узрок, тј. начело постојања Свете Тројице, чини да је Бог Један. Јер да су у Богу више начела, онда то не би био један Бог. Такође, Бог Отац обезбеђује неразделиво јединство личности и тако чини да је Света Тројица Један Бог, не престајући да буде Света Тројица. Јер, ако нема Оца, нема ни Сина ни Духа, док вечно постојање Оца укључује и вечно постојање Сина и Духа.

На крају овог одељка да закључимо: 1) хришћанска онтологија која се темељи на откривењу Божјем и учењу Светих отаца о Његовом постојању израженом у Символу вере, а касније и у разрађеном облику, полази од тога да је постојање поистовећено са једном конкретном личношћу, а не са безличном суштином. Један Бог је Отац, конкретна личност; 2) личност, пак, јесте биће заједнице са другом личношћу. Једна личност једнака је ниједној личности. Бог је вечни Отац зато што вечно има Сина и Духа са којима је у вечној заједници; 3) Бог Отац је узрок постојања Свете Тројице. Он слободно рађа Сина и исходи Духа. На овај начин Бог постоји слободно и ту своју слободу постојања изражава као љубав према Сину и Духу, тј. као Света Тројица; 4) Један Бог је истовремено Света Тројица,

¹⁰ На овом месту се види да је глагол ποιέω употребљен у множини, а потом у једнини.

не престајући да буде Један. У Богу је један узрок постојања и то је Отац. Отац је Бог и Син је Бог и Дух је Бог, али то нису три бога, већ један Бог зато што је један узрок у Богу, а то је Отац. Будући да Отац као личност постоји у односу, у заједници са другом личношћу. „Један” и „многи” у Богу нису у супротности. Кад има Једног има и Тројице и обрнуто.

Стварање света и човека и њихово постојање

Символ вере исповеда и да је Бог Отац Творац (Πατήρ) и Сведржитељ (Παντοκράτωρ) свега видљивог и невидљивог. Свети оци су наглашава-ли разлику између постојања Сина Божјег и света. Син Божји је рођен од Бога Оца, док је свет створен. У чему је онтолошка разлика између рађања и стварања? Син Божји је рођен од Оца и једносуштан је са Њим, што значи да је и Христос Бог и савечан је Богу Оцу. Оно пак што је створено није исте суштине са Творцем. Будући да творевина није из суштине Божје створена, закључак је да је творевина створена ни из чега и да има свој почетак постојања. Јер, пре него што је Бог створио свет, није постојало ништа осим Бога. Које су последице створености света ни из чега по његово постојање?

Творевина као таква има почетак постојања као и крај; како просторни, тако и временски. Јер почетак и крај у просторном смислу обезбеђују конкретност постојања творевине, док у временском смислу изражавају почетак и крај постојања. То значи да је творевина по својој суштини про-падљива, смртна. По речима Светог Атанасија Великог, „суштина тварних бића је некадашње небиће”.¹¹ Сама чињеница да је створена природа некадашње небиће, тј. ништавило по својој суштини, води закључку да творевина не може да постоји ослањајући се на своју суштину. Уколико се ослони на своју суштину, творевина ће нестати, вратиће се у небиће.¹² Међутим, Бог је створио свет слободно из љубави. Ово указује на то да Бог није створио свет да овај пропадне, већ са циљем да постоји непрекидно. На који начин створена природа може да живи, да постоји вечно, упркос томе што је по суштини смртна, пропадљива? Одговор на ово питање можемо наћи, уколико се подсетимо онога што смо говорили у вези са постојањем Божјим.

Наиме, већ смо видели да се постојање Бога темељи на личности Оца, а не на божанској природи. Отуда следи закључак да и створена природа једино може да постоји у конкретној божанској личности која је то — личност, у заједници слободе са другом личношћу, односно са Богом. Која је то личност носилац постојања створене природе?

¹¹ Уп. Свети Атанасије Велики, *De Incarnatione Verbi*, 4 (Migne, 1857, стр. 104 = Opitz, 1934, стр. 112). Такође, уп. Свети Максим Исповедник, *Quaestiones ad Thalassium* 41 (Migne 1865, стр. 404). О овоме види студију Zizioulas, 2023, стр. 159 и даље.

¹² Уп. опширније у нашем делу Мидић, 2011, стр. 37–43.

Свето Писмо Новог Завета нам говори да је Бог „све створио кроз свога Сина и у Сину” (Кол 1, 15–16; Јн 1, 2). Свети Максим Исповедник нам такође говори да је Бог пре него што је створио свет предзамислио да све што је створено буде сједињено и возглављено у личности Сина Божјег. Другачије, да све буде сједињено у личности Сина Божјег несливено (ἀσυγχύτως), непроменљиво (ἀτρέπτως), нераздељиво (ἀδιάρετως) и неразлучно (ἀχωρίστως), онако како то описује орос вере Четвртог васељенског сабора када говори о Христу и сједињењу творевине у Његовој личности. Сједињење света са Сином Божјим је, дакле, једини начин да створена природа превазиђе смрт и постоји бескрајно: једино ако је возглављена у једној вечној личности, тј. у Сину Божјем који је у вечној заједници с Богом Оцем.¹³ Син Божји као вечна личност би кроз сједињење са творевином постао носилац постојања целокупне створене природе. Другим речима, Бог је и пре стварања света замислио да се Његов Син оваплоти и да учини да створена природа у Њему превазиђе смрт и живи вечно. Ово указује на то да је оваплоћење Сина Божјег узрок стварања и постојања света, како нам о томе говори и Свети Максим Исповедник, а не последица греха и пада човека.¹⁴

Међутим, ово сједињење творевине с Богом могло је да се оствари једино на иницијативу Бога, тј. доласком Бога у свет, али и на основу слободе створене природе. Ово подразумева да Бог није хтео да створеној природи подари бесмртно постојање без њене слободне сагласности. На основу онога што нам говори Стари Завет о стварању и постојању света, најпре видимо да је Бог створио небо и земљу и све што се види и не види. На крају стварања Бог је створио човека Адама од праха земаљског, тј. из већ створене суштине, и то „по лику своје и подобију” и возглавио је сву творевину у њему, човеку. Икону Божју у човеку Свети оци су дефинисали као *слободу*. Бог је слободно биће, дакле, и човек као икона Божја је слободно биће. Човек је, дакле, створен од већ створене природе и то слободним. Подобије се односи на циљ стварања човека, а то је да овај постане подобан Богу. Дакле, човек је та личност која је носилац целокупне створене природе и у исто време је био слободан. То значи да је први човек Адам био икона Христа. Шта је човек као слободно биће требао да учини да би постао подобан Богу, односно да би се остварио првобитни план Божји о творевини, тј. да би се остварило сједињење творевине са Сином Божјим у коме би целокупна твар превазишла смрт?

Човек је, да би превазишао смрт и постојао, требао да пројави своју слободу као љубав, као заједницу с Богом. У тој заједници слободе са Богом

¹³ Мидић, 2009, стр. 71–89. У питању је наш ранији рад под називом „Оваплоћење и Спаситељ у хришћанском учењу”.

¹⁴ Види такође, Свети Максим Исповедник, *Quaestiones ad Thalassium*, 22 (Migne, 1865, стр. 317).

човек једино може да постоји. У заједници с Богом човек би постао не-поновљива личност у личности Сина Божјег, тј. постао би син Божји по благодати, а створена природа би кроз њега и због његовог јединства са Сином Божјим превазишла смрт и живела би вечно.¹⁵ Међутим, човек је своју слободу могао да изрази као прихватање Бога али и као одбацивање Бога, тј. као „да” или „не”. За разлику од Бога који своју слободу изражава само као „да”, као љубав, зато што је нестворен и све оно што постоји је-сте дело Његове слободе, човек као створено биће може да изрази своју слободу двојако; као прихватање или одбацивање нечега. Јер, свет који га окружује, као ни Бог нису његова створења, већ су му дата и зато човек може да изрази своју слободу у односу на њих двојако: као прихватање или одбацивање истих. Да је пројавио своју слободу као прихватање заједнице са Богом, човек би остварио циљ због кога је Бог створио све из недића и на крају човека по својој икони и подобију. Дакле, оно што је човек могао и требало да учини је да слободно жели заједницу с Богом, и да буде отворен за долазак и сједињење Бога са њим и са читавом тварном природом. Зато је Бог и створио човека слободним, како би вечни живот творевине био израз и њене слободе, односно слободе човека. Управо оно што се касније догодило у Новом Завету приликом оваплоћења Сина Божјег. Син Божји је дошао до творевине и постао је човек сјединивши сву створену природу у својој личности с Богом. И то се догодило уз слободни приста-нак човека, тј. Марије Дјеве која је слободно подарила своју природу Богу Сину (Лк 1, 38: „Ево слушкиње Господње, нека ми буде по речи твојој!”). У том сједињењу, тј. у Личности Сина Божјег створена природа је превазишла смрт, што је показало Христово васкрсење из мртвих.

Први човек Адам је, као што је познато, одбио да сарађује у остварењу заједнице са Богом што је имало за последицу то да је створена природа остала смртна и да је Адам умро. После греха Адам је увео природно размножавање како би победио смрт, али то је било само умножење смрти. Међутим, Бог није одустао од свог првобитног плана да се створена природа преко човека сједини са Њим и да тако живи вечно. Бог је променио начин остварења овог плана о творевини, али не и сâм план, тј. циљ.¹⁶ Та промена плана, тј. остварење слободне заједнице човека са Сином Божјим, огледа се у томе што је Син Божји постао човек и умро је да би учинио

¹⁵ Ово је нарочито наглашавао Свети Атанасије Велики, *De Incarnatione Verbi* 54 (Migne, 1857, стр. 194 = Opitz, 1934, стр. 286): Αὐτὸς γὰρ ἐνὶ νθρώπῳ ἦεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν („Син Божји постао је човек да бисмо ми постали синови Божји”).

¹⁶ Уп. Свети Максим Исповедник, *Ambiguorum* 7 (Migne, 1865, стр. 1097): Ὁ Θεὸς γὰρ, ὡς ἀγαθὸς καὶ ἀτρέπτος, οὐτε τὸ θέλημα μεταβάλλει περὶ ἡμῶν, οὐτε ἀναίρων ἢ μετατιθέμενος τὴν ἑαυτοῦ πρόθεσιν, ἀλλὰ τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως μεταρρυθμίζει κατὰ τὴν ἀλλοίωσιν τῶν ἡμετέρων διαθέσεων, ἐν τῇ αὐτῇ προαιρέσει τὸν ἑαυτοῦ σκοπὸν ἀεὶ φυλάττων („Јер Бог, као благ и непроменљив, не мења своју вољу према нама, нити укида или премешта своју намеру, него само мења начин извршења према промени наших настројења, остајући увек при истој намери и чувајући неизменљиво свој циљ”).

оно што је први човек одбио. Када се навршила пуноћа времена (καιρός), Син Божји је сишао до нас и посредством Светог Духа оваплотио се од Марије Дјеве и постао је човек, нови Адам и као човек је слободно принео створену природу Богу Оцу. Господ Исус Христос је, поставши човек у свом земаљском животу по цену смрти и то крсне смрти, сјединио творевину са Богом. Ово се иначе не би догодило, тј. Христос не би умро, да је први човек Адам на почетку историје пристао на сједињење са Богом. Тајна Христова, тј. сједињење Бога и творевине би се свакако догодило, независно од пада првог Адама, јер је то био циљ, како напомиње Свети Максим Исповедник, због кога је Бог створио свет и човека. Јер, једино у личности Христа створена природа превазилази смрт, што је показало Христово васкрсење из мртвих.

Међутим, Христово васкрсење из мртвих је тек наговестило коначно превазилажење смрти за читаву творевину која ће се десити у будућности, када Господ Христос поново дође у сили и слави и када оснује Царство Божје коме неће бити краја. Дотле, икона тог Царства је Црква у којој се остварује слободна заједница сваког човека са Богом у Христу и предкуша сад и овде (νῦν καὶ ἐνθάδε) у историји вечно постојање творевине и човека. Јер, као што је то показано у целокупној свештеној историји коју бележи Стари Завет, а затим и Нови Завет, али и остало предање, истинско постојање творевине је ствар будућности, а не прошлости.¹⁷ Оно зависи од човека и у њему и преко њега слободног сједињења творевине са Богом, а није дато у почетку. У противном, да је вечно постојање творевине дато од Бога на почетку, тј. да је Бог створио свет бесмртним по природи, онда би то значило да је Бог створио „другог бога” поред себе, створеног, што није могуће, као и то да постојање не би било израз слободе и саме творевине, већ би било наметнуто творевини. То Бог није желео.

Црква као икона будућег истинског постојања творевине

По вазнесењу Христовом на небо Бог је послао Светог Духа на свако тело који наставља дело сједињења сваког човека који то жели са Христом. Дух Свети кроз крштење сједињује сваког човека који то слободно жели са Христом и на тај начин гради заједницу многих у Христу, тј. гради Цркву. Крштење је друго рођење и у односу на биолошко рођење које је рођење за смрт, крштење је рођење за живот. Конкретније, Дух гради литургијску заједницу чији је Христос глава и предстојатељ и који све оне који су сједињени са Њим уводи у заједницу са Богом Оцем. Јер Литургија је принос целокупне творевине и људи који су њени чланови од Господа Христа Богу Оцу посредством Светог Духа. На овај начин Литургија, тј. Црква, иконизује коначно сједињење творевине са Богом Оцем кроз Сина Божјег, Богочовека Христа посредством Светог Духа. Дух Свети градећи

¹⁷ Уп. о томе детаљно у Мидић, 2015, као и Мидић, 2017б.

литургијску заједницу многих у Христу гради будуће Царство Божје. Јер, Христос је после свог вазнесења на небо присутан у Цркви у Духу Светом, тј. у икони, а не у потпуности. Наравно, на основу учења Светих отаца о икони, икона није обична слика или символ, већ садржи у себи прототип, али не у потпуности.¹⁸ Христово пуно присуство се очекује приликом његовог другог и славног доласка и васкрсења мртвих када ће се остварити и Царство Божје у пуноћи. Дотле, литургијска заједница је та, како по својој суштини, тако и по структури, икона Будућег Царства Божјег. Тако, на основу тумачења свете Литургије¹⁹ које нам даје Свети Максим Исповедник, мали улаз или вход епископа у Цркву иконизује први Христов долазак у свет, затим велики вход и излазак оних који нису крштени као и затварање врата иконизују други Христов долазак,²⁰ седање на горњем месту је суд свету, док је причешће икона сједињења свих у Цркви са Господом и вечни живот.²¹ Отуда је епископ икона Христа, свештеници су иконе апостола, ђакони су иконе ангела, док чланови Литургије иконизују народ Божји сабран око Господа Христа. Јер, како нам сведоче апостоли и Свети оци, кад Христос поново дође, сабраће све народе на једном месту и сешће на престо, а око Њега ће сести апостоли и тада ће бити суд свету и потпуно откривење Царства Божјег коме неће бити краја.

Напоменули смо на почетку да слобода игра кључну улогу у сједињењу човека и творевине с Богом; и то како Бога, тако и човека. Какве везе има иконијско присуство Христа и будућег Царства сад и овде са слободом човека и његовим спасењем које зависи од његовог слободног сједињења са Господом? Христос је својим вазнесењем на небо оставио људима потпуну слободу у односу на Њега и сједињење са Њим. Да је Господ и после

¹⁸ Уп. детаљно у Зизијулас, 2020.

¹⁹ Најпре, читање светог јеванђеља, као и сâмо јеванђеље, „уопште је(сте) символ свршетка века” Свети Максим Исповедник, *Mystagogia* Ἀνακεφαλαίωσις (Migne, 1865, стр. 708 = Boudignon, 2011, стр. 61): Το δε ἅγιον εὐαγγέλιον, γενικῶς μὲν συμβολάν ἐστι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τοῦτου.

²⁰ Силазак архијереја са трона и удаљавање оглашених „означава уопште Други долазак са неба великог Бога и Спаситеља нашег Исуса Христа” Свети Максим Исповедник, *Mystagogia* Ἀνακεφαλαίωσις (Migne, 1865, стр. 708 = Boudignon, 2011, стр. 62): „Ἡ δε τοῦ ἀρχιερέως ἀπὸ τοῦ θρόνου κατὰβασις, καὶ ἡ τῶν κατηχομένων ἐκβολή, γενικῶς μὲν σημαίνει τὴν ἀπ’ οὐρανοῦ δευτέραν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίαν”.

²¹ Уп речи: „Јер, после Божанског читања светог Јеванђеља и Архијереј силази са престола, и дива, преко служитеља, отпуштање и удаљавање оглашених и осталих недостојних дожанског созерцавања Тајни, које ће се показати, која (радња) содом означава и предизображава Истину, које је ово слика и образац” Свети Максим Исповедник, *Mystagogia* XIV (Migne, 1865, стр. 692 = Boudignon, 2011, стр. 43): Μετὰ γὰρ τὴν θείαν τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου ἀνάγνωσιν, ὃ τε ἀρχιερεὺς κάτεισι τοῦ θρόνου καὶ ἡ τῶν κατηχομένων, καὶ ἡ τῶν λοιπῶν δυσίλυτα. Τὸ ἰδικῶς μὲν, πρὸς τὸ, γενικῶς δὲ τὰ δε ἄλλα διὰ μέσου λεχθέντα, τῶν μετὰ τὸ Εὐαγγέλιόν ἐῖτι θεωρήματα ωθέντας τῶν ἀναξίων τῆς Θείας τῶν δειχθησομένων μυστηρίων θεωρίας, ἀπόλυσις τε καὶ ἐκβολή διὰ τῶν λειτουργῶν γίγνεται σημαίνουσα καὶ προτυπούσα δι’ ἐαυτῆς τὴν ἀληθειαν, ἥς εἰκὼν ὑπάρχει καὶ τύπος.

свог васкрсења из мртвих остао на земљи као бесмртан и силан, ко би од људи могао да га одрекне и не пође за Њим? Међутим, Господ није хтео овакву врсту заједнице са људима. Хтео је да људи буду потпуно слободни у односу на њега и заједницу са Њим. Ово потврђује сâм Господ када се обраћа апостолу Томи, који је кад је видео и опипао васкрслог Христа ускликнуо „Господ мој и Бог мој” (Јн 20, 28), тј. поверовао у Њега. Међутим, Господ му каже: „блажени су они који не видеше а вероваше” (Јн 20, 29). Другим речима, ови други верују слободно, из љубави, док ови први видећи Господа не могу а да не верују. У том циљу целокупно откривење Бога, како у Старом, тако и у Новом Завету је иконијско, а не у потпуности (1 Кор 13, 12), да би човек био слободан у односу на Бога и да би заједницу са Господом остварио слободно. Зато је Христос и после свог вазнесења остао присутан у свету, али кроз Цркву, тј. у Литургији и као Црква.

Као закључак овог дела морамо нагласити то да је Црква божански начин постојања човека и творевине.²² То је слободна заједница човека са Богом у Христу. Отуда, хришћанска вера је Црква, тј. један посебан — божански начин постојања човека и творевине и мимо Цркве нема спасења. *Extra Ecclesiam nulla salus*. Нико не може бити хришћанин сâм као индивидуа јер то води не у спасење, већ у небиће. Јер, *Unus hristianus nullus christianus* („Један хришћанин једнако је ниједном хришћанину”), каже стара латинска изрека.

Други и славни долазак Христов и Царство Божје

Символ вере завршава тиме да чекамо васкрсење мртвих и живот будућег века. Једна од најважнијих молитава, „Молитва Господња”, коју је сâм Господ препоручио својим апостолима и ученицима је призив да дође Царство Божје на земљу као што је на небу. Ово другим речима значи да Господ што пре дође и да укине смрт кроз васкрсење мртвих и целокупне творевине и да на овај начин потпуно открије Свету Тројицу у историји и творевину која заједничари у Тројичном животу посредством Христа. Док Христос поново не дође у сили и слави, смрт ће царовати у историји. Ово потврђује чињеницу да је ослобођење творевине од смрти и вечни живот дар Божји, а не продукт људских сила и делатности. Отуда, у првој Цркви свака света Литургија се завршавала возгласом: *маран аѿа*, што значи „дођи Господе!” (Отк 22, 20).

Бог открива будуће Царство постепено кроз читаву свештену историју. Конкретно, долазак Господа Христа и сједињење са Њим, чиме се остварује будуће Царство Божје, јесте слично вољеном човеку кога ишчекујемо да нам дође. Ако је светлост која га обасјава иза њега, прво што долази до нас је његова сенка. Затим његов лик препознајемо што нам се

²² Види опширније у најновијој студији Мидић, 2021, стр. 72–81.

више приближује. На крају кад дође и загрлимо се, то је његово потпуно присуство. Ово потврђује и Свети Максим Исповедник када пише: „Стари Завет је сенка, Нови Завет је икона, а истина је стање будућег века”.²³ Ово је у најкраћем слика свештене историје света и човека која своје вечно постојање остварује у есхатону, тј. на крају.²⁴

Закључак

Основ постојања сваког бића је за хришћане Бог. Хришћанска онтологија поистовећује постојање Бога са конкретном личношћу. Један Бог у кога верују је Отац. Мимо личности не постоји никаква суштина. Личност међутим постоји једино у односу, у заједници са другом личношћу. Бог је вечни Отац зато што вечно рађа Сина и исходи Светог Духа. Речју, Један Бог је Света Тројица.

Бог је створио свет ни из чега са жељом да све што је створено буде сједињено и возглављено у једној конкретној личности, тј. у Његовом Сину. На овај начин и творевина може истински да постоји, тим пре што је њена природа некадашње небиће. Ради остварења овог циља Бог је на разне начине припремао човека и најављивао долазак Сина Божјег у свет. Но, то Бог није хтео да учини мимо жеље и слободног пристанка и саме творевине. Због тога је Бог на крају стварања створио човека по лику свом, тј. као слободно биће, да би овај слободно прихватио вољу Божју и тако постао и он и цела природа причасници Божјег вечног живота у Господу Христу. Према поменутим речима Светог Максима Исповедника, сједињење Сина Божјег и човека, а преко њега и целокупне створене природе, представља предзамисљени Божји циљ због кога је Бог створио свет и на крају човека као слободно биће.

На основу онога што нам Свети Максим Исповедник говори, а што смо већ навели, узрок постојања света и човека и њихово истинско постојање се налази не у почетку историје, већ на крају, тј. у сједињењу свега створеног преко човека са Сином Божјим, али наравно уз слободну сагласност како Бога, тако и човека. Од овог плана Бог није одустао чак и кад је први човек Адам одбио да испуњава жељу Божју. Уместо њега Син Божји је постао човек, нови Адам, да би испунио оно што је стари Адам одбио при чему је јасно открио и план Божји о творевини, а то је возглављење целе творевине преко човека у личности Сина Божјег. Икона будућег Царства Божјег је Црква, тј. Литургија. Истинито Царство ће се остварити у будућности, тј. кад Христос поново дође у свет у сили и слави. Тада ће бити васкрсење мртвих и вечни живот творевине.

²³ Уп. Свети Максим Исповедник, *Scholia in Librum De Ecclesiastica Hierarchia* 3.3.2 (Migne 1857, стр. 137): Σκια γάρ τῆς Παλαιᾶς, εἰκὼν δὲ τὰς τῆς Νέας Διαθήκης, ἀλήθεια δὲ ἡ τῶν μελλόντων κατάστασις.

²⁴ Уп. детаљно студију Zizioulas, 2023.

Литература

- Boudignon, C. (ed.). (2011). *Maximi Confessoris, Mystagogia: una cum latina interpretatione Anastasii Bibliothecarii*. Turnhout: Brepols.
- Зизијулас, Ј. (1998). *Од маске до личносћи: Плаћонски ерос и хришћанска љубав*. Београд: Хришћанска мисао.
- Зизијулас, Ј. (2011). *Заједница и друћосћ — даље сћудује о личносћи и Цркви*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске.
- Зизијулас, Ј. (2016). Света Тројица и људска личност. *Саборносћ*, 10, 9–16.
- Зизијулас, Ј. (2020). Символизам и реализам у православном богослужењу (особито у Светој Евхаристији). У З. Матић (ур.), *Саборносћ — анћолоијски избор 1995–2020, Дойринос мийройолића Јована Зизијуласа* (стр. 189–217). Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске.
- Zizioulas, J. (1985). *Being as Communion: Studies in Personhood and the Church*. Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press.
- Zizioulas, J. (2023). *Remembering the Future — Toward on Eschatological Ontology*. Alhambra, CA: Sebastian Press.
- Zizioulas, J. (2024). *Freedom and Existence — The Transition from Ancient to Christian Hellenism*. Alhambra, CA: Sebastian Press.
- Jaeger, W. (ed.). (1960). *Gregorii Nysseni Opera, Contra Eunomium libri: Pars prior: Liber I et II*. Leiden: Brill.
- Мидић, И. (2009). *Сећање на будућносћ*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске.
- Мидић, И. (2011). *Проблем смрћи у хришћанској онћолоији: смрћ као „најјори” нейријайшељ*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске.
- Мидић, И. (2015). Историја и Есхатон: Есхатологија и постојање. *Саборносћ*, 9, 1–24.
- Мидић, И. (2017а). За један другачији начин живота. *Саборносћ*, 11, 13–67.
- Мидић, И. (2017б). Стари Завет је сенка, Нови Завет је икона, а истина је стање Будућег века: Протолошка и есхатолошка есхатологија. *Саборносћ*, 11, 73–90.
- Мидић, И. (2021). *Једна и мноје Цркве и љроблем њиховој јединсћива: љеолошки љрисћуй*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске.
- Migne, J. R. (ed.). (1857–1865). *Patrologiae Cursus completus. Series Graeca*. Vol. 4, 25, 31, 32, 45, 90, 91. Paris.

Moreschini, C., Gallay, P. (eds.). (1990). *Gregoire de Nazianze. Discours 38–41*. Paris: Sources Chretiennes.

Opitz, H. G. (ed.). (1934). *Atahansius Werke*, I. Berlin–Leipzig: De Gruyter.

Ignatije Midić

University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology
Institute of Systematic Theology

Christian Ontology Contained in the Nicene-Constantinopolitan Creed

This paper offers a systematic theological analysis of ontology in the light of divine revelation, understood as a foundational category of Christian theology and anthropology. It begins with the question of God's existence and His relation to the created world, emphasizing the radical distinction between the biblical and philosophical conceptions of being. Whereas classical metaphysics conceives being in terms of necessity and immutability, biblical revelation discloses divine being as personal, free, and relational. God's creative act thus arises not from necessity but from love, granting creation its ontological grounding in divine freedom. Within this horizon, the human being, created in the image of God, is called to exist not autonomously but in communion with the Creator. The study further develops the Christological dimension of ontology, demonstrating that the fullness of being is revealed in the person of the incarnate Son of God, through whom creation is invited into participation and deification. Ontology thereby assumes a Eucharistic character: existence becomes conceivable only as relation, gift, and communion. The paper concludes that Christian theology, when approached from the perspective of revelation, must be understood as an ontology of communion, grounded in Christ as the ontological principle of the new creation and the eschatological fulfillment of being.

Key words: Nicene-Constantinopolitan Creed, ontology, Triadology, Christology, ktysiology, St Maxim Confessor.

Датум пријема чланка: 5.9.2025.

Датум прихватања чланка за објављивање: 17.10.2025.